

13 квітня 1886 року // Там само. – Т. 20. – С. 318). На думку філософа, народний поступ можливий лише на плечах незалежної світської інтелігенції.

Український етнос не вперше в своїй історії розпочинає процес національного відродження, не будучи ще сформованим як єдина національна спільнота, нація. Така ситуація склалася в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Окреслюючи ті «дійові задачі», які стояли перед українською громадськістю, Іван Франко зазначав, що потрібно «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тим придатний на присвоєння собі в якнайширшій мірі і в якнайвищій темпі загальнолюдських культурних здобутків» (Цит. за: Баган О. Іван Франко і теперішнє становище нації. – Дрогобич, 1991. – С. 7).

Розв'язання національного питання мислитель вважав одним із важливих завдань демократичного руху. Заслугою його є те, що це розв'язання він оцінював як лише один із виявів розвою народу, ставлячи цю проблему в один ряд з питаннями економічними, громадянськими, освітніми. Аналізуючи «Хуторну поезію» П.Куліша, в якій обстоюється думка, що «без чуда і без руки Божої не може бути оновлення і розбудження українського народу», І.Франко пише: «Тут, як ніде і ніколи в світі, ані чудів, ані рук божих не потрібно, а тільки рук і розумів людських» (Франко Іван. Хуторна поезія П. Куліша // Франко Іван. Твори. В 20-ти. т. – Т. 17. – С. 180). Успіх національного руху значною мірою залежить від того, чи навчимося ми «чути себе українцями», чи ми «пізнали ту свою Україну», чи ми «боліємо кожним її частковим, локальним болем» і радіємо «кожним ... її успіхом», чи відчуваємо себе частиною всіх виявів її життя. Стоячи на специфічних світоглядних позиціях, Іван Франко доводив, що «Царство Боже» спаде на Землю не завдяки молитвам до Бога. «Молитва — слаба там підмога, де лиш розум і труд у пригоді стає».

2.2 З'ява в Україні «з'єдиненої Церкви» і що вона дала українцям: до 420-річчя Берестейської унії (Іван Шевців)

Спробуємо за історичним фактажом віднайти закономірність, дати в певній логічній послідовності своє бачення тих подій історії українства, які зумовили постання Унії Української Православної Церкви з Римським Апостольським Престолом у 1596 році. Причин цього ми виокремлюємо сім. Назвемо їх:

Перша причина. Попри всі людські мотиви й причини особистого, політичного й морального характеру, які зумовили здійснення

Берестейської Унії, першопричиною того історичного акту треба насамперед назвати задушевне бажання всіх християн, зокрема й українських владик, здійснити слова Христа-Спасителя, «щоб всі були одно». Це було бажання єдності одного Містичного Тіла Христового – Церкви під проводом одного, видимого Голови того Тіла – апостола Петра і його наслідників.

Для нас, українців, важливо відзначити, що той сумний розлад стався через 66 років після офіційного введення християнства в Україні у 988 році. Іншими словами: в часі хрещення України, мимо існуючих непорозумінь між греками і латинниками, Христова Церква ще була одна, нерозділена, а грецькі й інші східні патріархи визнавали першість в тій Церкві й головство в ній римського патріарха – папи. Культурні й релігійні зв'язки із Заходом, тобто Римським Апостольським Престолом і західними володарями, продовжувались в Україні ще довго після з'явлення згаданого поділу.

Ненависть греків до латинників, до Риму й до Заходу взагалі почала проникати й проявлятися в Україні через грецьких митрополитів і підпорядковане їм духовенство, зокрема через афонське чернецтво й перекладну літературу, хоч для цього на українському боці не було ніяких підстав. Все ж таки бажання церковної єдності в Україні не завмерло зовсім. Коли траплялася нагода, коли греки єдналися з Римом, Українська Церква до такої єдності приступала відразу ж. Цього однак не робила Москва, яка вже від самих початків своєї історії почала змагатися за те, щоб самій стати «третім Римом».

Друга спонука народження Берестейської Унії – це Флорентійська Унія та її понад 70-літня традиція в Україні, на яку часто відкликалися й до неї вертаються й по-сьогодні українські прихильники Унії з Римом. Проголошенню Флорентійської Унії противилась Москва, яка постійно зазіхала на українські землі. В Москві резидував київський митрополит, який мало цікавився долею просторих єпархій в Україні, Литві й Білорусі. Москва готувалась стати «третім Римом». Римські папи, зокрема Климент VII (1526), Пій V (1566) та інші, боронили умови Флорентійської Унії й рівноправності обрядів. Вони трактували Унію як здійснення Христового бажання, «щоб всі були одно». На жаль, польська шляхта, зокрема ієрархія, ігнорували ідеї та досягнення Флорентійської Унії й папські настанови. Польські ж королі, які щиро бажали збереження ладу в державі, часто були безсильними проти практик шляхти і католицької ієрархії. Для одних й інших багаті українські землі становили джерело великих прибутків та створювали поле до місійних акцій і латинізаторських впливів польської ієрархії. Через свій шовінізм поляки спотворили ідею Церковної Єдності на Сході Європи, зокрема в Україні.

Третьою причиною, яка зумовила Берестейську Унію з Римом, було відношення до Церкви в Україні з боку деяких грецьких патріархів і занедбання тієї Церкви внаслідок політичного тиску на неї з Москви

і релігійного – з боку Польщі. Антагонізм, яким просякли греки, з більш-менше оправданих своїх національних і релігійних мотивів супроти Риму і латинян, грецькі митрополити передавали Українській Церкві й народові. Тим вони допомагали ізолювати Україну від решти світу, від Європи, а чимраз більше узалежнювати її від Візантії та пхали в бік Москви і Польщі. Вони спілкували напереміну то з москалями, а то з поляками, визначаючи і затверджуючи на київській митрополичий престол з титулом «митрополита Київського і вся Руси», звичайно греків або москалів, ставлеників московського царя, які опісля ставали підпорою московських інтересів, часто передаючи Українську Церкву під їхню юрисдикцію. Правда, вони все ще зберігали над нею номінальну владу, але, будучи залежними (а то й деколи на услугах) турецьких султанів, вони координували свої дії на території Польсько-Литовської Речі Посполитої та Московщини, з політикою Туреччини супроти тих держав. В політичних же інтересах турецьких султанів було: не допустити до єднання під проводом римських пап, які були єдиними, хто організовував проти турків походи розсварених західно-європейських володарів. Отже, і з тих причин деякі грецькі патріархи деколи були вимушені робити все можливе, щоб ні до якого релігійного порозуміння в Україні не допустити, перепиняли Унію, а коли вона заіснувала, то прагнули її та її носіїв в очах населення знеславити... Грецькі патріархи не дбали належно про добро Української Церкви навіть після того, коли поділили Київську митрополію на Московську (в межах Московщини) і Київську (в межах Польсько-Литовської держави). Вони радше використовували нашу Церкву економічно – як багате джерело своїх приходів, посилаючи туди своїх ємісарів з різними грамотами. Не була їм чужою і симонія – підкупство на церковні стани чи за різні привілеї для Братств й окремих осіб. Слід тут зазначити, що грецький патріарх Єремія II з'явився в Україні (вперше від року її охрещення!) щойно в 1588-1589 роках. То ж не дивно, що через такий брак нагляду згори, вкрадались у нашій Церкві неполадки морального характеру, зокрема ж серед духовенства, а це мало свій від'ємний вплив і на мирян та на ставлення до нашої Церкви з боку сильного ієрархічно і скріпленого державною владою польського католицизму, а то й робило нашу Церкву легкою здобиччю для їхніх місіонерів.

Четверта причина. Згадані неполадки й надужиття та безправ'я «на горі» викликали реакцію в свідомій частини населення – шляхти й міщанства. Зокрема, це останнє, зорганізоване в своїх ремісничих цехах, крім дбання про підвищення освіти – школи й культури, взяло на себе ще й відповідальність за добро Церкви. Разом з вірною народові й православної вірі шляхтою вони протестують перед королем проти утисків і надуживань польських католиків, шукають порятунку в грецьких патріархів, закликають до дисципліни навіть самих митрополитів.

Та знову багато лиха заподіяли тут і патріархи Антиохійський Іоаким (1586 р.) і Царгородський Єремія II (1589 р.). Вони надали право ставропігії Львівському і Віленському братствам й доручили їм також нагляд над єпископами та духовенством. Таке втручання мирян у церковні справи і контроль світських людей над церковною владою не тільки що ображало і принижувало духовенство, але й спричинювало часті і великі непорозуміння між братствами і духовенством чи навіть владиками.

Втручання мирян у церковні справи не подобалось також ієрархії, часто її принижувало. То ж не диво, що вона шукає способу і доріг, щоб такої братської «опіки» над собою позбутися. Вона бачила рятунок у Римі, де такої сваволі мирян немає. І це, на нашу гадку, ще одна (четверта з черги) причина шукання доріг до єдності з Римом.

П'ята причина. Одним з найбільших негативів XVI століття в житті Церкви – католицької і православної – в кордонах Польсько-Литовського королівства, а на українських землях зокрема, був світський патронат – надавання королями т. зв. «духовних хлібів», тобто провідних посад у Церкві, зокрема митрополичої кафедри, єпископств, архимандрій, багатих монастирів, людям світським, заслуженим перед державою і королем, але не перед Церквою, і які часто на церковних справах не розумілися ані про них не дбали. В XVI ст. це право закріпилося за польськими королями також і щодо Православної Церкви в Україні, а вслід за тим на митрополичу і єпископські кафедри вкрадалися люди негідні тих посад із-за свого світського і неморального життя. Через те вкрадалося згіршення і розклад також і в нижчих прошарках суспільства. Провідна українська верства проймалась протестантським або латинським духом, польщилась, пропадала.

Подібно тому, як королі, так поступали і різні польські, литовські та українські магнати і шляхта у своїх маєтностях і в сферах своїх впливів. Бачучи пагубні наслідки такого торгування «духовними хлібами», ініціатори і творці Берестейської Унії, хоч і самі були королівськими ставлениками, однак хотіли й прагнули до того, щоб саме через Унію з Римом відбулося урівноправнення нашої Церкви з латинською, був покладений край втручанням світського елемента, зокрема ж польської і литовської шляхти, у справи Української Церкви.

Шоста причина. Однією з опосередкованих причин Берестейської Унії була потридентійська антиреформа в Католицькій Церкві, що відбулася в Польсько-Литовській державі. Впливи протестантизму впродовж XVI ст. знайшли і в Польщі пригожий собі ґрунт, особливо серед шляхти. Щоб їм протистояти, то явився на тих теренах новий енергійний, монаший чин – орден єзуїтів, послідовники якого в своєму запалі за оздоровлення польського католицизму часто посягали і на українську шляхту, розширяючи свою експансію і місіонерство й на православне населення. У своїх школах-колегіях і через своїх молодих вихованців, вони

проникали в українські шляхетські роди, їх католичили, водночас і полонізували. Через таку діяльність єзуїтів Українська Православна Церква втратила свою провідну і маєтну верству й традиційну підтримку з її боку. Тому-то й виринала потреба-необхідність: дати українській шляхті антидот – власні школи, а духовенство зрівняти в освіті, правах та привілеях, а то й усіх людей «грецької віри», передусім шляхту, з духовенством і шляхтою латинського обряду.

Це могла дати тільки Унія з Римом. За її здійснення взялися українські владика Іпатій Потій і Кирило Терлецький. Спочатку прихильником тієї ідеї був один з найбагатших і найбільш впливових українських магнатів – князь Константин Острозький.

Однак, ведений своїми особистими мотивами і маючи на цю справу свій погляд, він з часом поставився до Унії Української Церкви вороже і був одним з найбільших її опонентів, очоливши т. зв. антисобор у Бересті 1596 року.

Сьома причина. Чи не найбільшою причиною Берестейської Унії Української Православної Церкви з Апостольським Престолом була таки Москва. Це – поділ Київської митрополії та усамостійнення Московської Церкви (1458 р.), а головне – створення Московського Патріархату в 1589 р. і його зазіхання на українські землі й Церкву в кордонах Польсько-Литовської держави. Страх перед Московським Патріархатом, що досі легковажив Константинопіль і Рим, посуджуючи навіть їх у ересі, й претензії Москви стати «Третім Римом», мусили викликати справедливую реакцію серед української провідної, церковної і світської верстви. Греки не прагнули і були неспроможні нам допомогти, бо самі були в турецькій неволі. Поляки робили спустошення в наших рядах, перетягаючи провідну верству на латинський обряд, а вслід за тим і в польський табір. Москва ж зовні, під різними претекстами, вважаючи себе спадкоємницею Візантії, «Третім Римом», простягала руки на Українську Церкву в кордонах Польщі як собі єдиновірну. То ж не диво, що з українського боку наступила відповідна реакція, як єдиноможливий вихід з того ворожого собі трикутника. Це була Унія з Римом, що забезпечувала права і привілеї Української Православної Помісної Церкви, зрівнювала її з панівною у польській Речі Посполитій латинською Церквою і давала їй моральну підтримку, а то й місію-послаництво: бути носієм правдивого православ'я та ідеї єдності Церков на Сході Європи. На жаль, частина світської провідної верстви, під проводом князя К. Острозького, цього не зрозуміла й, замість того, щоб підтримати своїх владик у великих задумах і чинах, поставилась проти них ворожо. Все ж таки, як Боже діло, Унія на українських землях скоро прийнялась, скроплена кров'ю св. Йосафата, вона росла і розвивалася, аж поки Москва, при допомозі насилля і свого «благочестія» впродовж століть, аж по-сьогодні, не загнала її в катакомби, поставивши на її гробі залізну занавісу й сторожу під назвою – «Русская Православная Церковь».

Зрештою дамо відповідь на питання: **що могла дати Унія українцям?** Розглядаючи питання про *ідеологію Унії* або про те, що могла дати Унія українському народові, якщо б всі українці її прийняли в 1596 році, попробуємо дати на нього таку ж чітку свою аргументацію, як і при з'ясуванні спонук її з'яви. Відтак, що Унія могла б дати українцям:

Перше. Якщо б усі українці приступили до Унії з Римським Апостольським Престолом, то така Унія піднесла б їм престиж Української Помісної Церкви в очах своїх і чужих, зрівнявши духовенство і шляхту в правах й привілеях з латино-католиками в Польсько-Литовській державі, а це було б утяло, чи щонайменше утруднило чи відвернуло претензії поляків навертати нас на латинське католицтво і на перехід в польський табір. За тим пішов би зріст освіти духовенства і шляхти, наша провідна верства лишилась би при українстві і в ріднім обряді й була б поважним партнером у провіді держави, а принайменше легше могла б боронити права свого народу на українських і білоруських землях.

Друге – мали б. Український Патріархат. Після Унії всього українського народу Українська Церква і провідна верства могла домогтися і напевно одержала б Український Патріархат, що став би у протигагу до Московського (такі вигляди були за часів князя К. Острозького в часі його переговорів з папським легатом кардиналом Поссевіно ще у 80-тих роках XVI ст.), а це було б втяло претензії москалів встрявати в справи українського народу під плащиком єдиновір'я і під претекстом «оборони» православ'я в кордонах Польсько-Литовської держави.

В XVII ст. Папи були готові створити Український Патріархат навіть коли та ідея виринала, як посередник для поєднання – замирення православних та уніатів між собою (П. Могила – В. Рутський). Український Патріархат в єдності з Римом, маючи на своїх прапорах гасла: «Єдність Церкви і Народу» та «Щоб Русь не нищила Руси», в тих часах був би став носієм місії тієї ж Єдності Христової Церкви на Сході Європи. Зате нашу Церкву й народ, тобто Україну, на Заході, трактували б як частину Європи. Таку нашу місію присвоїла собі Польща, що в очах Західно-Європейських народів уходила за «пшедмуже – забороло християнства» проти турків і татар. Через те сьогодні для західного обивателя Європа, тобто європейська культура і т. п., кінчиться на кордонах Польщі, Литви чи навіть Румунії, а ми – справжні оборонці Європи в очах того обивателя і надалі залишились частиною Росії чи Євразії! А все це через нашу втрату чи брак свідомості національної місії на Сході Європи і через нашу єдність з москалями! Помісна Українська Церква з Патріархом у провіді і в єдності з Римом могла бути засобом для розбудови нашої самостійної держави вже в тих часах.

Третє. Козацтво, як мілітарна сила Українського народу, після приступлення до Унії всього українського народу, стало б не звичайним найманцем у походах польських королів проти турків. Воно могло б стати

рівнорядним союзником Польщі і в переговорах про воєнну допомогу для польської корони могло б вимагати збільшення прав і вольностей для українського народу. Як зорганізована збройна сила, скріплена однією вірою і ведена своїм національним і церковним проводом, козацтво могло легко привести і до повної самостійності українського народу – постановля Української держави за Хмельницького, а може й скоріше, ще за К. Острозького чи гетьмана Петра Сагайдачного.

Розуміється, повищі висновки-здогадки: «що б, як би»? – можна Продовжувати їх тут. Але не в тому наша мета. Мусимо засвідчити сумний факт: засліплена особистими вигодами і маленькими справами, наша провідна верства часів Унії, з князем К. Острозьким начолі, не розуміла й не добачувала тих історичних перспектив і горизонтів, які відкривала для цілого народу Унія нашої Церкви з Римом.

Історичні події: занепад Туреччини, а потім і Польщі, зміцнення Москви і т. п. пройшли понад наші голови, а то й при нашій допомозі, без ніякої користі для нас. Роздріблені українські сили своєю внутрішньою боротьбою ослабили і знекровили до решти наш український національний організм у часи Унії, а Москва ввела в його жили отруту свого «благочестія». Обезкровлений наш народ-велетень спробував підвестись у 1918–20 роках з колін. Але, зробивши крок-два, впав, бо бракувало йому оживляючого духу – душі, що її могла дати тільки самостійна Помісна Українська Церква. На жаль, тодішня Церква в Україні – Московська Церква – не могла й не хотіла це зробити, а молода Українська Церква (Автокефальна) була надто революційною в ментальності приспаного народу та й прийшла запізно зі своїм оздоровленням.

Не так воно було серед тієї частини українського народу, що належала й до Католицької Церкви. Національні традиції й дух тієї Церкви значно причинилися до національної свідомості галицького русина-українця, який на поклик національної сурми видав з себе геройські ряди Січових Стрільців та УГАрмії, (а з часом й УПА), яких роль у визвольних змаганнях, зокрема на Східних і Центральних Українських Землях, всім відома й незаперечна. Духова сила тієї частини нашого народу лежала в його Церкві. Сила ж тієї Церкви – в її єдності з Римом, з джерелом духової сили, даної їй Христом – Засновником і Головою Церкви. На жаль, цього факту ще й досі не усвідомлює багато українців. Але це знає Москва і Польща. Тому то вони нищили ту Церкву, де тільки могли це зробити. Зокрема перша, де тільки досягнула Українську Католицьку (Уніатську) Церкву на українських землях, нищила її або ж заганяла в катакомби, а на її місце вводила своє, московське «благочестіє».

Не краще чинили й поляки. Своїм приниженням нашої Церкви вони штовхали багатьох духовних діячів у московські руки, а перед австрійською владою і перед Римською Курією представляли нас як непевних католиків, схильних до православ'я і т. п. Свого негативного ставлення до нашої Церкви поляки не змінили й досі. Так, польська

ієрархія такою ж самою мірою, як і Москва, противилась і противиться створенню нашого Патріархату.

2.3 500-ліття протестантизму: пропозиції Відділення релігієзнавства щодо відзначення

В 2017 році виповнюється 500 років з часу оприлюднення тез Мартина Лютера, які започаткували появу і наступне поширення протестантизму як нової і значимої не лише в духовному, а й суспільному житті течії християнства. В Україні про цю конфесію домінує ще сформована православ'ям загалом негативна думка, віднесення його конфесій до сектантства, розгляд як чогось випадкового і незначимого в духовному житті. Однією з причин цього є й прагнення суцільних у нас протестантських конфесій вести якийсь відособлений, замкнутий від соціуму спосіб життя, не активне і широке виявлення особливостей своєї духовності, благодійницької і соціальної діяльності. З метою здолання останнього **Відділення релігієзнавства НАН України** за погодженням із держдепом релігії ініціює надання 500-літньому ювілею протестантизму суспільно-значимого звучання, прилучення до його відзначення держаницьких установ і громадських організацій. З цією метою пропонується насамперед утворити робочу групу з підготовки бажаних заходів із відзначення ювілею, формування Оргкомітету у складі світських і конфесійних осіб, який буде реалізовувати ці заходи тощо.

Пропонується провести десь в лютому 2016 року на базі нашого Відділення зібрання представників протестантських конфесій з метою розгляду означеної пропозиції. В разі згоди з цим просимо інформувати нас: 067-466-97-03.

ПРОЕКТ МОЖЛИВИХ ЗАХОДІВ ІЗ ВІДЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ 500-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ПРОТЕСТАНТИЗМУ:

1. Ініціювання перед Урядом і Верховною Радою питання відзначення в Україні 500-літнього ювілею протестантизму.
2. Провести восени 2016 року всеукраїнську наукову конференцію «Протестантизм в його сутності, конфесійному різноманітті і християнському житті України».
3. Написання і видрук колективної монографії, присвяченої історії протестантизму в Україні.
5. Написання і видрук науково-популярної бібліотечки «Протестантські конфесії України» (окремі брошури про нині діючі протестантські церкви України).
6. Протестантським конфесіям провести на своєму рівні богословські конференції, присвячені 500-літтю протестантизму і їхній історії.